

DR. VIRÁG GYÖRGY

*egyetemi adjunktus (ELTE ÁJK Kriminológiai Tanszék)**igazgató-helyettes (OKRI)*BENNE LESZÜNK A TÉVÉBEN!¹

Sok évvel ezelőtt egy barátnőm hatéves forma kisfia azt mondta a vitánkat lezáró végső argumentumként (ezzel adva meg nekem a jól megérdemelt kegyelemdöfést): „és ez akkor is így van, mert a tévében is megmondták!” Ugyan csak évekkal ezelőtt történt, hogy egy kedves, a médiában gyakorta szereplő kolléganőm egy reggeli beszélgetős műsor kezdete előtt jelezte, hogy az rendben van (NB: tényleg rendben van?), hogy nem fizetnek azért, hogy eljön ebbe a műsorba, de eddig, a korai időpontra is figyelemmel, legalább egy kávé kapott. Mire a műsorvezető azt felelte: az, hogy benne van ebben a műsorban, a maga népszerűségét emeli. Manapság pedig – csak hogy ugorjunk egyet az időben – gyakran tapasztalhatjuk a közösségi oldalakon, hogy a linket kipoztolva teszi közzé, terjeszti valaki, hogy szerepelt, hogy benne volt a tévében.

Úgy tűnik, akkor vagyunk fontosak, ha benne vagyunk a tévében; a médiában és a média által létezőnk. Minden, ami lényeges, az benne van – ami nincs benne az tehát érdektelen. A valóság jobbára társadalmi konstrukció, amelyet ma elsősorban a különböző médiumok közvetítenek; ezekből tudjuk meg, hogy mi is a „valóság”, és azt is, hogy melyek ennek attribútumai. Az eseményeknek a média által teremtett szövegkörnyezetben és a média termékei révén adunk jelentést; elsősorban ez a kulturálisan meghatározott „valóság-verzió” (a „média valóság”) az, amiről ismereteink vannak. Az van, amit a médiában látok, az létezik, ami benne van a tévében. Sőt. Solomon Asch híres, a csoportnyomás konformitás irányába gyakorolt hatását demonstráló kísérlete drámaian illusztrálta a kiszolgáltatottságot: ha nem vigyázunk, a végén még a szemünknek sem hiszünk; ha akarják, azt sem hiszed el, amit látsz (Asch, 1980).

Persze, ebben a szerteburjánzó és mindent átszövő média kavalkádban (pontosabban: ebben is) leginkább két téma izgat és hoz lázba minket (véltetően a hominida család valamennyi tagját, de a homo sapiens faj képviselőit bizonyosan): a szex és az erőszak. A szexualitásról és az erőszakról szóló tudósítások közismerten magas hírértékűek. Ezek a tartalmak általában is kelendőek és jelentős teret foglalnak el a különböző médiumokban. A bűnözésnek gyakran fontos eleme e két téma valamelyike – más okok mellett ezért is olyan érdekes a kriminalitás

¹ A Magyar Kriminológiai Társaság „Média és bűnözés” c. konferenciáján 2017. október 13-án elhangzott előadás írott változata.

a fogyasztók számára. Miután a média kulcsszerepet tölt be a bűnözés megismerésében, az egyik fontos kérdés az, hogy mi a viszony az élet tényei, a „való világ” eseményei és a média által közvetített tartalmak között. A média tükrözi, közvetíti számunkra azt ami „ott van kint”, ami a bűn világában történik, vagy a maga sajátos szempontjai, értékei és preferenciái szerint, a maga eszközeivel létrehozza, konstruálja azt?

Ami a kriminális erőszak par excellence képviselőjét, a gyilkosságot illeti, évente mintegy egymillió háromezres ember hal meg erőszak következtében a világon; ez az évi mortalitás 2,5%-a. Ebből a szándékos emberölések száma a UNODC becslése szerint 2010-ben 468,000, 2012-ben 437.000 volt (UNODC, 2011, UNODC, 2013). Vajon mennyire van szem előtt mindez a szó szoros értelmében, vagyis hányan tanúi közvetlenül, személyesen ezeknek, mennyit lát az „átlagember” ezekből a gyilkosságokból? Feltehetően keveset. Ugyanakkor, az Amerikai Pszichológia Társaság sokat idézett vizsgálata azt mondja, hogy mire egy gyerek az általános iskolát befejezi – átlagos televízió nézési szokásokat (napi két és fél óra) feltételezve – legalább nyolcezer gyilkosságot, és több mint százezer más különböző erőszakcselekményt lát, mire pedig tizenhét éves lesz – becslések szerint – negyvenezer gyilkosság és közel kétszáz-ezer erőszakos cselekmény szemtanúja lesz, csak a televízióban (Huston, A.C. et al. 1992). Ez tekintélyes erőszak mennyiség, akkor is, ha a becslések esetleg pontatlanok vagy túlzók. Igaz, mindez csupán mediált tapasztalat, közvetített, a médiumok által hozzánk szállított élmény. Legtöbbünk a valóságban soha nem látott gyilkosságot, rablást vagy súlyos bántalmazást, ilyen bűncselekményeknek szerencsére nem voltunk sem áldozatai, sem tanúi (sőt, elkövetői sem). A huszonegyedik századra azonban a kommunikáció tömegessé és globálissá vált. A tömegsajtó tizenkilencedik századi létrejötte, az elektronikus kommunikációs eszközök huszadik századi kialakulása, az ezzel együtt járó tömegszórakoztatás megjelenése, és különösen a televíziózás és a műholdak elterjedése (Hargitai – Hirsch é.n.) alapvetően változtatta meg az információ-átadást és az ismeretszerzést. Látványos és forradalmi változásnak lehettünk tanúi az ismeretek és a normák átadása, a kultúra közvetítése terén: a korábbi módot, a személyes és közvetlen átadást, a „mediált válasz”, a média által közvetített valóság kora váltotta fel. A javarészt a globális médiumok által szerkesztett világunkban a bűnözés és a büntető igazságszolgáltatás szinte valamennyi kérdése, problémája is mediatizált, vagyis valamilyen (többnyire jelentős) mértékben megjelenik a médiumokban. A kriminalitásra vonatkozó ismeretünk, véleményünk elsősorban nem személyes tapasztalaton, hanem a tömegtájékoztatás hírein és a bűnügyi fikciókon (filmek, regények, stb.) alapszik.

Jó, jó, de mit is kezdjünk mindezzel? Ez csupán egy helyzet értéksemleges leírása, vagy az értékek, helyzet-értékelések igen is jól körvonalazhatók? És ha az utóbbi, akkor jó-e ez így, vagy küzdenünk kell ellene erőnk szerint és a végső lehetetünkig?

A média-kriminológia, a médiában megjelenő bűnözésre irányuló kutatás alapvetően két fő kérdést vizsgál. Az egyik az említett mediavalóság, vagyis a médiában ábrázolt bűnözés jellemzőinek, a kriminális *mediatartalomnak* az elemzése, illetve, a tartalom (a média

reprezentáció) és az „igazi valóság” (a kriminálstatisztikákban megjelenő adatok) közötti kapcsolat vizsgálata. Milyen képet, képzeteket, üzeneteket alakít ki és közvetít a média a bűnözésről és az igazságszolgáltatás működéséről? Vajon megfelelő munkát végez-e a valóság reflektálásában, az eseményeknek a publikum számára történő hű és korrekt bemutatásában, vagy a médiareprezentáció valójában egy olyan konstrukciós tevékenység, amely jellegzetes paraméterekkel leírható, tendenciózusan torz képet hoz létre és közvetít a fogyasztóknak?

A bűnözés média reprezentációjának másik fontos, sokat kutatott és vitatott területe a médiában ábrázolt bűnözésnek, erőszaknak a fogyasztók (elsősorban a fiatalok) bűnözésére és agresszivitására, illetve a bűnözéstől való félelemre gyakorolt befolyása, vagyis a **hatás**, a **következmény** vizsgálata. Mi a média (a média tartalom) és a befogadók viszonya, hogyan befolyásolja a média a közönség gondolkodását és magatartását? Okoz-e, és ha igen, akkor milyen mértékben antiszociális, deviáns vagy kriminális magatartást a média-fogyasztás? Milyen a média manipulációs ereje, „*ki vagyunk-e szolgáltatva a média – különösen a televízió – hatalmának?*” (Bajomi-Lázár, 2006)

A nyomtatás feltalálása, a Gutenberg-galaxist megnyitó harmadik információs forradalom véget vetett a kevesek által érthető írásjelek korának; a tömegtermelésre alkalmassá vált könyv megteremtette annak lehetőségét, hogy az üzenet sokakhoz eljuthasson. (Hargitai – Hirsch i.m.) Valóban forradalmi változást jelentett ez: lehetővé vált (legalább elviekben), hogy bárki, aki írni-olvasni tud, hozzájuthasson mindahhoz, ami szavakba önthető, szöveggé formálható: tudáshoz, információhoz, tudományos eredményekhez, művészeti alkotásokhoz. És mégis: a könyvnyomtatás feltalálása óta hisztérikus félelem kíséri minden új médium megjelenését. Így volt ez a regény, a tömegsajtó, a képregény, a mozi, a rádió, a tv, a videojátékok, vagy legutóbb az internet megjelenésekor is. Ráadásul, egy adott médium miatti aggodalom egyenes arányban áll annak népszerűségével: ahogyan nő egy új médium népszerűsége, úgy növekszik a veszélyének rémképe is. „*Minél nagyobb a közönség, annál nagyobb az egyén egészségét és a társadalmi rendet fenyegetető veszély feltételezése*” – írja Starker (Starker, 1989). A huszadik század orwelli víziót valóra váltó tapasztalatai az egyéni szintű aggodalmakat kiegészítették a társadalmi szinten megnyilvánuló veszélytől, a totális manipulációtól való rettegéssel is, egy olyan világ miatti rémülettel, ahol „*a propaganda és hazugság által manipulált polgárok teljesen elveszítik magánéletüket, kezdeményező képességüket és egyéniségüket*” (Starker i.m. 4. old.). A bűnözéstől való félelmet fokozó, a társadalmi kontrollt szolgáló média víziójában a média torz bűnözés ábrázolása irreális félelmeket alakít ki, fokozza a jogrend veszélyeztetettsége miatti aggodalmakat, így segítve elő ármányos módon a társadalmi ellenőrzés, a represszió, a tekintélyelvű, rendpárti megoldások társadalmi támogatottságát, a demokratikus intézmények visszaszorítást.

Összegezve mindazt, **amit tudunk** (vagy tudni vélünk), az alábbiakat állíthatjuk:

1. Tudjuk, hogy a bűnözéssel kapcsolatos **tapasztalatok elsődleges forrása** a média.
2. Tudjuk, hogy a médiában a bűnözés, az erőszak **jelentős terjedelmet** kap. Kiemelkedő helyet foglalnak el a bűnügyi narratívák a *fikciós elbeszélésekben*, a népszerű szórakoztatás valamennyi formájában. Reiner kutatása szerint minden negyedik irodalmi és vizuális médium (film, tv, video) krimi, vagy bűnügyi tartalmú alkotás (Reiner 2002:388). Jelentős teret kapnak a krimik és a különböző bűnügyi sorozatok a magyar médiumok fikciós kínálatában is. 2014-ben például a három földfelszíni szórású televíziós csatorna műsorkínálatában közel 10% volt a bűnügyi filmek és sorozatok aránya. (M1 6,7%, RTL Klub 7,7%, és TV2 10,6%²; Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság 2015:2) Komoly terjedelemben van jelen a bűnözés a médiumok valóságról szóló beszámolóiban is. A kriminális devianciát megjelenítő *bűnügyi tudósítás* – a deviancia definíciószerű szokatlan, különös, a normától eltérő volta miatt – magas hírértékű. Ahogy a közismert bon mot tartja, nem az a hír, ha a kutya megharapja a postást, hanem az, ha a postás harapja meg a kutyát. A terjedelem persze a médium jellegétől, minőségétől, tárgyától függő, és időben és térben változó, így például a populáris médiumokban jelentősebb. A hosszmetzeti vizsgálatok szerint az elmúlt fél évszázad során a bűnözésnek és főleg a büntető igazságszolgáltatásnak szentelt média-terjedelem növekedést mutat (Reiner 2002:383). Magyarországon a hatályos jog húsz százalékban korlátozza a bulvár bűnügyi hírek maximális arányát. A 2010. évi CLXXXV. törvény 38.§ (1) *bek. értelmében* „A más médiaszolgáltatótól átvett, illetve a demokratikus közvélemény tájékoztatását nem szolgáló, bűnügyi tematikájú híryanag vagy tudósítás a hírműsorok időtartamának húsz százalékánál éves átlagban nem lehet hosszabb terjedelmű.” Az NMHH 2014-es vizsgálata (Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság 2015:5) szerint a híryanagok majd 35%-a volt úgynevezett „azonnali hatást kiváltó” hír a vizsgált műsorokban.³ Az ilyen típusú beszámolóknak elsősorban a két vezető kereskedelmi tv csatorna hírműsorai szántak kiemelkedően nagy teret (TV2 58,2%, RTL Klub 38,2%). A bűncselekmények aránya 8,3% (közszolgálati hírműsor - M1 esti híradó) és 27,2% (TV2 Tények) között mozgott. A bűncselekmények, katasztrófák, balesetek együttesen átlagosan a hírműsorok egyharmadát foglalják el, de arányuk a két vezető (és összességében is legnagyobb nézettségű) kereskedelmi csatorna hírosszefoglalóiban

² A műsoridőbe nem számították bele a reklámok és az előzetesek idejét.

³ Azonnali hatást kiváltó hírek a hétköznapi élet valamely megrázó eseményéről tudósító beszámolók. Ide tartoznak a bűncselekmények mellett a különböző balesetek és természeti katasztrófák, vagyis az élet „véres” vagy „borzalmas” történései.

megközelíti, illetve meghaladja az összműsoridő felét. A bűncselekmények megjelenési aránya ezekben a médiumokban a műsoridő negyede körüli. A bűnügyi tudósítás ma már „több funkciós” média műfaj, amely információs, szocializációs, integrációs és kultivációs szerepe mellett egyre inkább adrenalin-növelő szórakoztatás is; egy új műfaj, az *infotainment* eleme.

3. Tudjuk, hogy a bűnözés média-reprezentációja **jelentősen eltér** a bűnözés statisztikákból és kutatások alapján megismert jellemzőitől.
4. Tudjuk, hogy a média **ismeretátadó és véleményformáló ereje** – egyebek közt a kommunikáció említett tömegessé és globálissá válása, valamint a tér-független és kétoldalú kommunikáció lehetőségének létrejötte (internet) miatt – egyre nagyobb.
5. Tudjuk, hogy van valamilyen **kapcsolat a mediatisált és a „real life” bűnözés között**.
6. És végül tudjuk azt is, hogy jelentős **aggóalmak és szorongások** övezik a médiumok – feltételezett – szubverzív hatását és befolyását.

Mit tegyünk, mit tehetünk, mindennek tudatában; milyen lehetőségeink vannak?

Elsőként adott az intellektuális mezbe öltözött, racionalizált zsigeri reakció. Vagyis lehet **félteni és szorongani**. Hiszen tudjuk, „a televízió által közvetített erőszak valóban kedvezőtlen hatást gyakorol társadalmunk egyes tagjaira”,⁴ valamint a kutatási eredmények „... döntő többsége azt jelzi, hogy oksági kapcsolat áll fenn a médiában megjelenő erőszak és a gyerekek egy részének agresszív viselkedése között”.⁵ Aggódnunk tehát a boldog békeidők eltűnése és napjaink kommunikációs eszközeinek sátáni hatalma miatt. Amiatt, ahogyan a felforgató és morális romlásba vezető média a jogrendet és az erkölcsöt bomlasztja, ahogyan csekély értelmű és kiszolgáltatott vidiótává⁶ változtat minket, ahogyan gyerekeinket agresszívvá, a fiatalokat fékezhetlenné és erőszakossá, továbbá kábítószer-, plázalódörgés- és internet-függővé teszi, ahogyan fokozza a gyerekbűnözést és az iskolai erőszakot, nem beszélve a korai és korlátlan szexuális tobzódás ösztönzéséről.

Félelmeinknek és szorongásainknak **hangot is adhatunk**: lehet ezek okán sopánkodni, nyafogni, nyöszörögni, egymás közt vagy a közéletben, hétköznapi vagy tudományos közegben, a hagyományos és a szociális média különböző fórumain egyaránt.

⁴ „televised violence, indeed, does have an adverse effect on certain members of our society” (Surgeon General’s Scientific Advisory Committee, 1972)

⁵ Joint Statement ... (2000)

⁶ <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Vidiot>

Lehet a passzív panaszkodáson túllépni, magunkat aktivizálva kard ki kard küzdeni, kérelhetetlen **harcot vívni**, keresztes háborút hirdetni az ármányos médiumok ellen. Például mert úgy gondoljuk „...a televíziók műsorkínálatában előforduló erőszak, sexualitás, valamint a trágár, durva beszéd a nézőkért folytatott kiélezett harc következménye, a tévék ezzel próbálják minél izgalmasabbá, meghökkentőbbé tenni a programjukat” (Népszabadság, 2002). Vagy azért, mert a közerkölcs, a néplélek miatt aggódunk, a kultúrát és az erkölcsi rendet kívánjuk óvni és fenntartani. „A mai világban egy ország tudati állapotát, az uralkodó közerkölcsöt és közízlést a tömegtájékoztatás- és szórakoztatás intézményei uralni tudják. [...] Az ízlés, a tapintat, a jó modor és a jó szándék nyomaitól is megszabadult »értéksemleges« sajtó súlyos pusztítást visz végbe a lelkekben. A rengeteg ránk zúduló információ között a ma embere nem tud kiigazodni, feladta az igazságkeresést és a kultúra máza is lekopott róla [...] A fő kereskedelmi csatornák az elfogulatlanság örve alatt botránykeltő és megbotránykeltő szabadosságot, az erkölcsi rendet felforgató szellemet sugároznak magukból. [...] A magyar nép elsöprő többsége ma mindenekeelőtt a televízióból szerzi értesüléseit, a televízió által kínált szórakozást fogyasztja. A többség a földi sugárzású kereskedelmi adóknak hódol, egy jelentős kisebbség pedig a közszolgálati televízióknak. Aki ezeket uralja, az magához köti az emberek többségét, s ezzel diktálni tudja a divatot, és markában tartja a közvéleményt.”⁷

És végül el is lehet fogadni mindazt, amit „tudunk”, a mediatizált világ sajátosságait és lehetőségeit, lehet **részt venni** és élni benne és vele – lehet tudomásul venni, hogy az van, ami benne van a tévében. Lehet megismerni, érteni ennek a kommunikációs térnek a működési jellemzőit, és használni annak érdekében, amit fontosnak gondolunk.

Tessék választani!

Irodalom

- Bajomi-Lázár Péter (2006): *Manipulál-e a média?* Médiakutató 7(2), 72-102
http://www.mediakutato.hu/cikk/2006_02_nyar/04_manipulal-e_a_media/
 (letöltve: 2015. augusztus 27.)
- Asch, Solomon. E. (1980): *A csoportnyomás hatása az ítéletek módosulására és torzulására.*
 In: Pataki, F. (szerk.) *Csoportlélektan.* Gondolat Kiadó, Budapest. 210-223.
- UNODC (2011) *GLOBAL STUDY ON HOMICIDE 2011 Trends, Contexts, Data* -
 United Nations Office On Drugs And Crime, Vienna;

⁷ Professzorok Batthyány Köre 2005: *A Szent István-terv. Gondolatok a nemzet felemelkedéséről „Tömegtájékoztatás és népszerűsítés” című alfejezet, 2005 (69. old.)* www.bla.hu/professzorok/dl/szit-jun-18.pdf

http://www.unodc.org/documents/congress/background-information/Crime_Statistics/Global_Study_on_Homicide_2011.pdf

utolsó letöltés: 2015. május 26.

UNODC (2013) *GLOBAL STUDY ON HOMICIDE 2013 Trends, Contexts, Data* - United Nations Office On Drugs And Crime, Vienna; http://www.unodc.org/documents/gsh/pdfs/2014_GLOBAL_HOMICIDE_BOOK_web.pdf utolsó letöltés: 2015. május 26.

HARGITAI Henrik – HIRSCH Tibor(é.n.): Médiatörténet

http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/index2846.html?option=com_tananyag&task=showElements&id_tananyag=45

(letöltve: 2015. augusztus 27.)

Huston, A. C., Donnerstein, E., Fairchild, H., Feshbach, N. D., Katz, P. A., Murray, J. P., Rubinstein, E. A., Wilcox, B. & Zuckerman, D. (1992): *Big World, Small Screen: The Role of Television in American Society*. Lincoln, NE: University of Nebraska Press.

NEMZETI MÉDIA- ÉS HÍRKÖZLÉSI HATÓSÁG (2015): *A 20 százalékos bűncselekményi arány vizsgálata a hírműsorokban(2014)* http://mediatanacs.hu/dokumentum/166856/2014_buncselekmények_aranya.pdf

(letöltve: 2015. augusztus 31.)

JOINT STATEMENT on the Impact of Entertainment Violence on Children: Congressional Public Health Summit (26 July 2000); American Academy of Pediatrics (AAP) <http://www2.aap.org/advocacy/releases/jstmtvec.htm>

Reiner, Robert (2002): *Media made criminality: the representation of crime in the mass media* In: Maguire, M. – Morgan, R. – Reiner, R.: *The Oxford Handbook of Criminology*. Third Edition. Oxford University Press 376-416. old.

Starker, Steven (1989): *Evil influences: Crusades against the mass media*. New Brunswick, N.J., and London: Transaction Publishers.

SURGEON GENERAL'S SCIENTIFIC ADVISORY COMMITTEE on Television and Social Behavior, Television and Growing Up. (1972): *The Impact of Televised Violence* U.S. Government Printing Office, Washington, D